

autores y lectores, escrito en un lenguaje dinámico aunque sin concesiones, y ciertamente alejado del convencional monólogo *ex cathedra* prototípico de los «manuales universitarios». De este modo, esta obra contiene una historia no meramente descriptiva, sino discursiva y metodológicamente muy rica en matices, que aporta al lector universitario toda una serie de parámetros

de aprendizaje ideales para complementar los conocimientos adquiridos en ambos volúmenes, y en el aula, con el material contenido en las bibliotecas especializadas.

Antoni Ñaco del Hoyo

Universitat Autònoma de Barcelona

PLÁCIDO, Domingo

Hispania Antigua

Historia de España; 1 (col·lecció dirigida per Josep Fontana i Ramón Villares)

Barcelona: Crítica / Marcial Pons, 2009, 843 p.

ISBN: 9788484329176 (o.c.); 978-84-7423-915-7

Aquest llibre es el primer volum d'una obra d'abast més gran, la *Historia de España*, dirigida per Josep Fontana i Ramón Villares, que publiquen conjuntament les editorials Crítica i Marcial Pons i que és un exemple més d'un gènere que té una gran tradició historiogràfica des del segle XVI.

L'autor d'aquest primer volum és el professor Domingo Plácido Suárez (Las Palmas, 1940). Doctor en Filologia Clàssica, és actualment catedràtic a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat Complutense de Madrid, a més d'estar vinculat al CSIC¹. La seva llarga carrera professional l'ha dedicada principalment a estudiar el món grec, en especial de l'Atenes clàssica, on s'emmarca una de les seves obres més conegudes: *La sociedad ateniense. La evolución social de Atenas durante la guerra del Peloponeso* (Barcelona, Crítica, 1997). Tot i així, però, en el seu extens currículum, hi figuren treballs molt diversos, que tracten des de les ètnies preromanes vistes segons els autors grecs fins al baix imperi i l'antiguitat tardana. S'hi aborden temes com ara la colonització, la romanització, l'època

d'August i l'època imperial romana. Dins el món romà, bàsicament ha dedicat els seus esforços a Hispània, on s'ha centrat sobretot en el nord-oest peninsular, però també ha donat molta importància a l'estudi de les fonts antigues que versen sobre la Península. Recentment, l'autor ha desenvolupat treballs sobre la mineria romana a Las Médulas. També cal destacar el seu interès per la història social, amb alguns treballs sobre la dona al món antic i els diversos tipus de dependència que hi havia a l'antiguitat, aquests últims emmarcats dins del Groupe International de Recherches sur l'Esclavage dans l'Antiquité (GIREA).

Respecte al llibre que ara ens ocupa, l'autor expressa la seva voluntat de continuar amb el llegat de l'obra de Marcelo Vigil, autor, juntament amb Àngel Cabo, del primer volum de la *Historia de España Alfaguara* (1973). Aquesta publicació, amb la visió renovada de la història antiga peninsular que presentava, que va obrir camins cap a enfocaments més profunds i novedosos sobre la història social i econòmica de la Hispània antiga, el va animar a introduir-se en l'estudi d'aquesta problemàtica, com

1. Sobre la seva obra, vegeu P. LÓPEZ BARJA DE QUIROGA (2008), «Introducción a Domingo Plácido Suárez», a: D. PLÁCIDO (2008), *Poder y discurso en la Antigüedad Clásica*. Madrid, Abada, 5-14.

s'ha posat de manifest en els diversos treballs que ha dut a terme, dels quals podem destacar l'article «Estrabón III: El territorio hispano. La geografía griega y el imperialismo romano» (*Habis* 18-19, 1987-1988, p. 243-256). D'altra banda, com a precedents del volum que ara ens ocupa, tenim la participació de Plácido a la *Historia de España*, dirigida per A. Domínguez Ortiz (1988), i al volum dedicat al món antic de la *Historia de España* de l'editorial Nerea (1994). Altres obres més recents de l'autor relacionades amb la Hispània antiga són: *Las provincias hispanas durante el Alto Imperio romano* (Madrid, Istmo, 2008) i la seva participació a l'obra col·lectiva *Entre fenicios y visigodos. La Historia Antigua de la Península Ibérica*, dirigida per Jaime Alvar (Madrid, La Esfera de los Libros, 2008).

L'esmentat volum presenta una extensió considerable i abasta un ampli marc cronològic, que va des de l'època preromana fins als visigots. Tot aquest recorregut històric s'estructura en cinc parts, cadascuna de les quals presenta un nombre variable de capítols més uns apèndixs finals. Al llarg de l'obra, l'autor ha donat importància tant als contactes i a les influències exteriors com a la dinàmica interna de les poblacions de la Península.

La primera part («Hispania preromana») es divideix en cinc capítols. El primer se centra en la geografia històrica de la Península a partir de les descripcions i les notícies de les fonts antigues (Aviè, Hecateu, Heròdot, Estrabó, Ptolomeu, Plini) i de les dades arqueològiques. Amb aquestes dades, intenta fer una descripció de cadascun dels pobles preromans coneguts, reconeixent, però, que la seva sistematització continua sent objecte de debat. En aquest capítol, també s'hi fa esment dels primers contactes amb ultramar, a partir dels materials d'importació i de les primeres fundacions fenícies, fets que van implicar un seguit de transformacions en els assentaments autòctons, els quals van anar adoptant unes organitzacions socials més complexes, però sense treure protagonisme a la conti-

nuïtat amb les poblacions del bronze final. El segon capítol està dedicat a l'economia d'aquests pobles i tracta tots els àmbits territorials de la Península, sense limitar-se a les àrees de més aflluència de contactes i de fundacions colonials, com fou la costa mediterrània. El capítol tercer el dedica a la colonització, on es fa ressò de la tradició mítica, per, seguidament, centrar-se en la formació de la cultura fenícia occidental i del món ibèric. Els dos últims capítols tracten de les formacions polítiques, sobretot a partir de les fonts mítiques sobre la reialesa i els herois civilitzadors, i de la transformació de les societats pel contacte amb els pobles d'ultramar.

La segona part («La conquesta romana») s'ocupa d'un període de gran complexitat, que va des de l'interès de Cartago per la Península fins als inicis de l'època d'August. Es compon d'onze capítols amb una extensió força desigual, que comencen amb una introducció als fenicis, als púnics i al desenvolupament de l'imperi cartaginès, per passar a descriure extensament els fets de la Segona Guerra Púnica. Els cinc capítols següents, que cronològicament arriben fins a les guerres lusitanes i celtibèriques, versen sobre les diferents estratègies d'explotació i d'integració que Roma anà imposant a la Península durant aquest període, com són l'obtenció de tributs mitjançant la continuïtat de les activitats bèl·liques, els inicis de la romanització i de la integració de les poblacions autòctones al sistema romà, el govern de les noves províncies, les resistències que es van generar, etc. A continuació, s'hi descriuen àmpliament les guerres celtibèriques i lusitanes i el període de les guerres civils, per acabar dedicant els tres últims capítols a l'actuació de Cèsar, l'estructuració provincial del territori i la nova societat hispana fruit de la influència dels nouvinguts. Com ja hem indicat, tota aquesta evolució històrica, que va implicar una transformació de les societats autòctones a tots els nivells, revesteix una gran complexitat que l'autor va desenvolupant en cada capítol, per deixar ben clara quina

va ser l'estratègia imperialista romana, que buscava sobretot drenar de la manera més eficaç possible els recursos de la península Ibèrica.

L'època imperial romana a Hispània es relata a les parts tercera i quarta del llibre, dedicades a l'alt imperi i al baix imperi, respectivament. La tercera part, que s'inicia quan Octavià pren el control de la península Ibèrica, és una successió de quinze capítols, força breus en general, que relaten tots els aspectes de l'època altimperial hispana (últimes conquestes territorials per part d'August, organització administrativa romana, urbanització, economia, societat, religió romana i desenvolupament del culte imperial). Per a Plácido, l'època altimperial representa una fita, tant pel que respecta a l'evolució històrica de la Península com des de la perspectiva de l'Imperi romà, que es converteix en la nova potència hegemònica del Mediterrani i on les societats hispanes estan ja plenament integrades. La tercera part es tanca amb unes conclusions breus on l'autor incideix en les profundes transformacions que han experimentat les poblacions de la Península al llarg d'aquest període, paral·leles a les produïdes en altres parts de l'Imperi, però amb les seves peculiaritats regionals.

L'exposició del baix imperi comença amb una reflexió necessària sobre el concepte de crisi que s'aplica a aquesta època i, cronològicament, al segle III dC. A partir d'aquí, al llarg de sis capítols, es van relatar tots els aspectes rellevants del baix imperi a la Península (invasions, canvis econòmics i socials, crisi de l'esclavisme, difusió del cristianisme, etc.) fins acabar dedicant un últim i breu apartat a la transició de l'antiguitat a l'Edat Mitjana a Hispània.

La cinquena part de l'obra, de títol desafortunat al meu entendre, «Espanya visigoda», va des de les invasions bàrbares fins al regnat de Recared. Es tracta de la part més breu de tot el llibre i es compon de vuit

capítols, tots també d'una notable brevetat, principalment encarats a fer un esbós dels regnats més importants de l'època visigòtica. Com a punt final de l'obra, l'autor defensa l'entitat pròpia de l'època visigoda, segons les tendències actuals, enfront de la consideració que tradicionalment ha tingut: la d'epíleg de l'antiguitat hispana i de preàmbul del feudalisme medieval.

L'obra es completa amb uns extensos apèndixs, que comprenen una bibliografia, endreçada per temes, que inclou l'adreça web en els casos on és possible consultar les publicacions a la xarxa, una cronologia comparada (entre la Península, Europa i el Mediterrani i el Pròxim Orient), un recull de mapes geogràfics i temàtics i altres materials com ara quadres, gràfiques, seqüències cronològiques de jaciments arqueològics, etc., a més d'un recull força complet de les diferents fonts clàssiques que fan referència a la Península. Tot seguit, el llibre inclou també un índex temàtic.

En conclusió, estem davant d'un bon text de síntesi, actualitzat, sobre la història antiga de la Península, escrit per un especialista de renom, coneixedor dels diferents períodes que formen l'obra. Tot i així, hi trobem a faltar referències, en forma de nota al peu o entre parèntesis, als materials dels apèndixs. Aquest fet segurament s'explica més per criteris editorials que no pas per la voluntat del propi autor. D'altra banda, també s'hi troba a faltar un glossari dels termes llatins que podem trobar al llarg de la lectura, que facilitaria la comprensió del text als lectors menys entesos en la matèria. Malgrat això, i com acabem de dir, aquesta *Hispania Antigua* de Domingo Plácido és una bona obra de consulta sobre la Hispània antiga, completa i actual.

Diana Fonseca Sorribas
Universitat Autònoma de Barcelona

